

**ПРОБЛЕМА ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ТА НАУКИ**

Стаття присвячена аналізу сучасних наукових уявлень про творчий потенціал особистості, визначенню його суті, змісту, виділенню основних структурних компонентів та встановленню взаємозв'язку між ними, також особливостям реалізації творчого потенціалу у соціальному середовищі. Показаний зв'язок творчого потенціалу із креативністю, творчими здібностями, творчою активністю особистості.

Прискорений темп науково-технічного розвитку, перманентність і швидкість змін у всіх сферах людської діяльності, мозаїчність і візуалізація інформації – характерні ознаки сучасного соціокультурного простору. Загальні тенденції розвитку суспільства зумовлюють стимулювання людської діяльності в різних сферах, необхідність більш успішної реалізації людських ресурсів – у першу чергу творчого потенціалу окремої людини. Потреба суспільства у всебічній творчій активності людини зростає і вимагає формування діяльної, духовно багатой особистості, яка здатна творчо розв'язувати безліч різноманітних нагальних проблем, конструктивно працювати в динамічних умовах життя.

Пріоритети соціально-економічного розвитку підвищують вимоги до освіти, яка виступає головним чинником у відтворенні інтелектуального, духовного та економічного потенціалу суспільства.

У державних нормативних документах (Програма "Освіта. Україна XXI століття", закон України "Про загальну середню освіту", Національна доктрина розвитку освіти, Концепція художньо-естетичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах) надається велике значення формуванню розвиненої особистості та її творчій самореалізації. Сьогодні школярі мають бути готовими жити в умовах постійних змін, непередбачених ситуацій, повинні бути мобільними, гнучкими, творчими. Тому освіта має спрямовуватись на розвиток творчого потенціалу особистості, самостійного критичного мислення, ціннісних орієнтацій, формування спектра життєвих компетентностей, адекватних соціокультурним реаліям.

Дослідження творчого потенціалу є самостійною і водночас багатоплановою проблемою, яка становить інтерес для цілої низки наук, таких як філософія, психологія, педагогіка, соціологія та ін.

Різні аспекти поняття "творчий потенціал" особистості розглядали у своїх працях філософи А. Бергсон, І. Надольний, П. Крамар, Б. Новіков, О. Чаплигін, І. Шпачинський. Через структуру ціннісних орієнтацій аналізують творчий потенціал В. Василенко, Є. Головаха, О. Дробницький та ін.

З точки зору психології розкриваються особливості творчої особистості та механізми творчих процесів у працях Б. Ананьєва, Я. Пономарьова, Б. Теплова, В. Роменця. У дослідженнях Д. Богоявленської, О. Матюшкіна, В. Моляко особлива увага приділяється виділенню структурних компонентів творчого потенціалу особистості, його принципам формування та розвитку. Учені І. Воронюк, Н. Булка, О. Деноткіна пов'язують дане поняття із креативністю особистості; Р. Ткач, Т. Коваленко, Л. Овсянецька, Г. Костюшко – із творчою активністю особистості.

Педагогічні аспекти проблеми формування творчого потенціалу в різних видах діяльності розглядаються у дослідженнях В. Лихваря, Н. Медведєвої, О. Холоденко, Л. Масол, С. Олійник та ін.

Аналіз наукових праць дав змогу визначити мету даної статті: дослідження сутнісних характеристик творчого потенціалу особистості, його зміст та структура.

Енциклопедичні дані засвідчують, що **потенційність** (від лат. potentia – здібність, сила, міць, дієвість) – притаманна життєвій субстанції тенденція, яка за сприятливих умов досягає своєї мети [1: 357]. **Потенціал** – це сукупність наявних можливостей, засобів у певній сфері життя, людські ресурси та суб'єктивні сили і здібності людини, рівень її свідомості, підготовленості до того чи іншого виду діяльності. **Потенційна можливість** – наявний набір факторів, завдяки якому припускається латентна можливість того, що певні властивості або здібності, не виявлені зараз, розвинуться або виявляться за певних умов, обставин [2]. Цілеспрямованих визначень творчого потенціалу в літературі дуже мало. Це свідчить про те, що дане поняття характеризується багатоаспектністю та складністю підходів щодо його вивчення. Найширшим є визначення творчого потенціалу як фонду, сукупності можливостей реалізації нових напрямів діяльності суб'єкта творчості. Стосовно окремого індивіда **творчий потенціал** визначають як інтегруючу якість особистості, що характеризує міру її можливостей ставити і вирішувати нові завдання у сфері її діяльності, яка має суспільне значення [3: 6]. До структури творчого потенціалу відносять:

- можливості суб'єкта, які ще не розвинулися у творчі здібності;
- власне творчі здібності;

- внутрішні можливості, що активізують реалізацію творчих здібностей;
- характер впливу суб'єкта, тобто рівень активності, стиль діяльності тощо [4].

Серед сучасних психологів, які займаються проблемами розвитку творчої особистості, слід насамперед назвати В. Моляко, який запропонував власну концепцію формування творчої особистості та реалізації її творчого потенціалу. Учений визначає творчий потенціал як інтегративну властивість особистості, що характеризує міру можливостей здійснювати творчу діяльність, готовність та здатність до творчої самореалізації та саморозвитку. Загальна структура творчого потенціалу, за В. Моляко, має такі складові:

- задатки, нахили, які проявляються в підвищеній чутливості, у наданні переваг чомусь;
- інтереси, їх спрямованість, частота й систематичність проявів, домінування пізнавальних інтересів;
- допитливість, потяг до створення чогось нового, до пошуку й розв'язання проблем;
- швидкість у засвоєнні нової інформації;
- прояви загального інтелекту – розуміння, швидкість оцінювань та вибору шляхів розв'язку;
- наполегливість, цілеспрямованість, працелюбність, сміливе прийняття рішень;
- емоційне забарвлення окремих процесів, емоційне ставлення, вплив почуттів на суб'єктивне оцінювання;
- порівняно швидке та якісне оволодіння вміннями, навичками, майстерністю виконання певних дій;
- творча спрямованість на пошуки аналогій, комбінування, реконструювання, змін варіантів, економність у рішеннях, використанні часу, засобів та ін.;
- інтуїтивізм – здатність до прояву неусвідомлюваних швидких, іноді миттєвих оцінок, прогнозів, рішень;
- здібності до реалізації власних стратегій і тактик різних проблем, завдань, пошуку виходу зі складних, нестандартних, екстремальних ситуацій.

"Творчий потенціал – це саме та система, яка абсолютно прихована від будь-якого зовнішнього спостереження; більше того, сам носій творчого потенціалу іноді мало або й зовсім не знає про свої творчі можливості. Про справжні творчі можливості конкретної людини можна говорити лише на основі здійсненої діяльності, отриманих оригінальних творів. Творчий потенціал стає не уявною, а реальною, прогнозованою цінністю лише тоді, коли реалізовується у винаходах, конструкціях, книгах, картинах, фільмах та ін." [5].

Визначити рівень використання творчого потенціалу особистості можна за результатами діяльності, які оцінені залежно від значущості досягнутої новизни. Проте недостатньо розглядати творчий потенціал з погляду результативності діяльності, у якій він реалізується. Необхідно дивитися на нього з боку його розвитку, **процесуально** (І. Мартинок), як на сукупність можливостей, що постійно змінюються. У такому випадку творчий потенціал визначається за тими змінами особистісної структури суб'єкта творчості, які ведуть внаслідок самовдосконалення особистості до змін її якостей. За такого підходу увага зосереджується на тій властивості творчого потенціалу, яка характеризує його як здатність людини до саморозвитку, створення нового не тільки у навколишньому світі, а й у собі. Тоді на перший план виступають зовнішні і внутрішньоособистісні чинники, що впливають на хід формування і реалізацію творчого потенціалу. До внутрішніх чинників можна віднести такі підструктури:

- природні передумови (загальна обдарованість, задатки);
- досвід (знання, вміння, навички);
- характерологічні особливості (самостійність, ініціативність, вольові якості);
- мотивація (самопрограмування, саморегуляція).

Розглядаючи взаємодію підструктур як процес формування творчого потенціалу особистості, дослідник виділяє підструктури характеру, які виконують у цьому процесі функцію засобів стосовно природних передумов, що сприяє перетворенню останніх у досвід творчої діяльності. Це і є **творчі здібності**, чи, точніше властивості особистості, що визначають її творчі можливості. Однак вони становлять лише засади творчого потенціалу як універсальної здатності людини ставити і вирішувати нові завдання. Інтеграція окремих якостей у творчий потенціал спрямовує і програмує не тільки розвиток творчих здібностей людини, але й підпорядковує цій меті усю її життєдіяльність. У такому розумінні творчі здібності являють собою певну композицію особистісних якостей, є засобами розвитку творчого потенціалу особистості [4]. Схожу думку має В. Лихвар, який визначає творчий потенціал як сукупність творчих здібностей, необхідних для творчої діяльності, і зазначає, що рушійною силою і ядром творчого потенціалу є **внутрішні фактори** особистості. Саме вони є важливими чинниками саморозвитку людини, самореалізації, самодіяльності, вільних дій і вчинків. Вчений вивчає розвиток художньо-творчого потенціалу у процесі образотворчої діяльності школярів. Підкреслює, що художньо-творчий потенціал представляє собою універсальну, цілісну якість людини, змістовна визначеність якої виявляється в художньо-творчій діяльності шляхом прирощення

матеріально-духовних цінностей та саморозвитку і самореалізації особистості, концентруючи для цього фізичні, психологічні й духовні ресурси. Це діяльність в галузі мистецтва, особливістю якого є відображення реальності в художньо-образній формі. Змістова характеристика художньо-творчого потенціалу є невід'ємною частиною цілісного гармонійного розвитку особистості [6].

Водночас суб'єктивні можливості людини повинні узгоджуватися із **зовнішніми (соціальними) умовами**. Людина усвідомлює власну самоцінність в умовах соціальної дійсності, їй притаманна внутрішня потреба в соціальному визнанні себе як особистості. У зв'язку з цим учені наголошують на важливій ролі соціального фактору в процесі актуалізації потенційних резервів особистості, підкреслюють необхідність створення соціокультурного розвивального простору, в якому особистість, набуваючи соціального досвіду, зможе самореалізувати свої природні потенції і задатки [7]. Тобто, творчий потенціал особистості визначається як об'єктивними, так і внутрішньоособистісними чинниками, серед яких провідну роль відіграють здібності і особисте ставлення до творчості. Щодо процесу самореалізації особистості, у ході якого потенційні можливості опредметнюються у результатах діяльності, активне особисте ставлення до творчої діяльності дає можливість розглядати творчий потенціал як категорійну форму творчої активності особистості (С. Рубінштейн, С. Степанов, С. Варламова, Р. Ткач). Творчий потенціал, як і творча активність, мають тенденцію до самовираження і здобуття досягнень відповідно до їх можливостей. Мотивація ж творчої особистості виявляється у тенденції до пошуку й ризику, заснованих на бажанні досягнути й перевірити свої творчі можливості. Тільки сама особистість власним вибором може реалізувати свою творчу унікальність. Творча активність визначається мірою залучення особистості до перетворювально-творчої діяльності на основі творчого потенціалу. Вона є умовою виявлення і розвитку творчого потенціалу особи та механізмом реалізації її творчих здібностей. У процесі продуктивної діяльності творчий потенціал реалізується й нагромаджується у творчій активності особистості. Відповідно, творчий потенціал і творча активність особистості виступають у цьому феноменологічному ряді в парі, доповнюючи одне одного [8]. Серед низки факторів, які впливають на становлення та реалізацію творчого потенціалу особистості - задатки (як вроджена якість), соціальне середовище (зовнішні умови впливу) і особистісна активність (життєва позиція особистості) – саме останній фактор визначає особистість як унікальну цілісну систему, яка виступає "відкритою можливістю" самоактуалізації, володіє потенціалом безперервного саморозвитку та самореалізації. Тобто, актуальний стан творчого потенціалу залежить від внутрішніх зусиль людини заради культивування у собі творчої потенції [9].

Ряд учених (Дж. Гілфорд, П. Торренс, Н. Коган, В. Дружинін, В. Козленко) у структурі творчого потенціалу центральною складовою визначають **креативність** – здатність до творчості. У загальному розумінні здатність до творчості ґрунтується на створенні чогось нового, оригінального. Креативність як властивість особистості виявляється у тенденції до вирішення проблем по-новому, новими засобами, методами [10]. Дж. Гілфорд виокремлює чотири фактори креативності мислення:

- оригінальність – здатність продукувати нові ситуації, яскраво виражене прагнення до інтелектуальної новизни;
- семантична гнучкість – здатність бачити об'єкт під новим кутом зору, знаходити його нове використання, розширювати функціональне застосування на практиці;
- образна адаптивна гнучкість – здатність змінити сприйняття об'єкта таким чином, щоб бачити в ньому нові можливості;
- семантична спонтанна гнучкість – здатність знаходити нові ідеї для відносно обмеженої ситуації.

Тобто, максимальне виявлення творчого потенціалу виникає в тих ситуаціях, коли людина намагається використати нетиповий для себе засіб, метод вирішення проблеми.

Важливими є дослідження творчого потенціалу сучасного психолога Н. Медведевої, яка вивчає художню діяльність у руслі психологічної теорії творчості В. Моляко, джерела якої випливають зі стратегіального підходу, покладеного в основу парадигми стратегіальної організації творчих процесів. Стратегія (а для дитини стратегіальна тенденція) як система розумових дій художника є обов'язковим компонентом творчої діяльності людини і спрямована на розробку та втілення задумів. Задум, який розглядається як трикомпонентна структура, відіграє основну роль у художньому творчому процесі, моделює весь процес художнього рішення. Головним критерієм якості реалізації задуму є міра ефективності рішення, що детермінується його метою і відповідно до неї відображає перевагу використаних стратегій у результаті діяльності. Отже, уміння знаходити різноманітні способи й підходи до розробки та реалізації задумів у художній діяльності надає бути використане як інструментарій у прийнятті людиною рішення. Саме опанування стратегій і тактик сприятиме виявленню творчого потенціалу особистості в різних сферах діяльності людини [2].

Ряд дослідників під творчим потенціалом фактично розуміють обдарованість. Досліджуючи праці Б. Теплова, О. Матюшкіна, Я. Пономарьова можна сказати, що вчені вживають дані поняття як синоніми. В. Моляко також наголошує на необхідності вивчення таланту, який є однією з вищих форм прояву обдарованості, творчих здібностей, що своєрідно інтегруються у структурі конкретної особистості й розвиваються в конкретних сприятливих соціальних умовах. Зазначено, що саме на

цьому рівні творчої діяльності найбільш виразно можна вивчати творчу особистість, творчу людину, її творчий потенціал. Вчений вважає, що для людини (суб'єкта), яка систематично виконує творчу діяльність, яка характеризується яскраво вираженими здібностями для обраного виду діяльності та має можливість самореалізовуватись у творчих колективах є принципово важливим досягнення рівня таланту. Для раннього виявлення та спрямованого стимулювання творчої обдарованості, потенційного таланту серед низки систем методологічних та методичних засобів дослідження вчений виділяє біографічний метод, який потрібно модернізувати.

Аналіз творчого потенціалу особистості був би неповним без урахування важливого аспекту цієї проблеми: розробки нових педагогічних систем та психологічних підходів, знаходження нових методів щодо творчого розвитку дитячої особистості. Проблема формування творчої особистості вказується як мета в будь-якій педагогічній системі. Підвищення якості та інтенсивності навчально-виховного процесу потребує нових психолого-педагогічних досліджень у даній сфері.

Технологія розвитку дитячої творчості може спиратися на методику КАРУС, розроблену В. Моляко. КАРУС – аббревіатура назв стратегій: комбінування – аналогізування – реконструювання – універсальний підхід – випадкові підстановки. Відомо, що велику роль у дитячій творчості відіграє комбінування цілого і частин, реального і придуманого, фантастичного. Саме стратегіальна організація підсвідомості, яка передбачає використання тенденцій реалізації аналогів, комбінаторики, реконструювання, задає напрями в діяльності, які не завжди повною мірою усвідомлюються. Тренінгова система КАРУС дозволяє впливати на творчу діяльність дитини, сприяє стимулюванню окремих циклів творчого вирішення завдань у навчально-виховному процесі [11].

Отже, творчий потенціал особистості – це не суцільне автономне утворення, а складна підсистема психогенетичних та психологічних якостей, інтегральна цілісність природних і соціальних сил людини, сукупність здібностей, можливостей та властивостей до здійснення творчої діяльності, продукування творчих стратегій і тактик у даному процесі, які дозволяють знаходити унікальне, принципово нове рішення проблем, а також забезпечення суб'єктивної потреби особистості у творчій самореалізації і саморозвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Философский словарь. – М.: ИНФРА, 1997. – 576 с.
2. Медведева Н. Виявлення творчого потенціалу. Стратегії реалізації задуму // Психолог. – 2006. – № 40. – С. 12-15.
3. Овчинников В. Ф. Научно-технический прогресс и развитие творческого потенциала работника производства. – Л., 1974. – 279 с.
4. Мартинюк І. О. Творчий потенціал і самореалізація особистості // Психологія і педагогіка життєтворчості. – К., 1996. – 792 с.
5. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості // Обдарована дитина. – 2004. – № 6. – С. 2-9
6. Лихвар В. Д. Розвиток художньо-творчого потенціалу молодших школярів у процесі образотворчої діяльності: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Херсон. держ. ун-т. – Херсон, 2003. – 24 с.
7. Олійник С. В. Формування музично-творчого потенціалу майбутнього вчителя початкових класів: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. – Житомир, 2003. – 187 с.
8. Ткач Р. В. Психологічні особливості творчої активності особистості. – Запоріжжя: В-во ЗДІА, 1999. – 24 с.
9. Овсянецька Л. Творчий потенціал людини: соціально-психологічна парадигма // Соціальна психологія. – 2004. – № 2. – С. 140-145
10. Воронюк І. В. Психологічні особливості реалізації творчого потенціалу молодших школярів: Автореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07 / Національн. пед. ун-т. – Київ, 2003. – 23 с.
11. Кульчицкая Е. И., Моляко В. А. Сирень одаренности в саду творчества. – Житомир, 2008 – 316 с.

Матеріал надійшов до редакції 09.04. 2010 р.

Назаренко І. М. Проблема творческого потенциала личности на современном этапе развития науки и образования.

Статья посвящена современным научным представлениям о творческом потенциале личности, определению его сущности, содержания, основным структурным компонентам и взаимосвязи между ними, также особенностям реализации творческого потенциала в социальной среде.

Показана связь творческого потенциала с креативностью, творческими способностями, творческой активностью личности.

Nazarenko I. M. Personality Creative Potential Problem at the Present Stage of Development of Education and Science.

The article is devoted to analysis of contemporary scientific ideas about creativity of a personality, definition of its essence, content, allocation of main structural components and establishment of interrelationships between them and also the peculiarities of implementation of creativity in social environment. In article is shown the communication of creative potential with creativity, creative skills and creative activity of a personality.